

Ελισάβετ Μ. Καβουλάκη

Στοιχεία που αφορούν τη χρήση του ξύλου στο ανάκτορο της Κνωσού, όπως επιβιώνουν στον χρόνο και τεκμηριώνονται από τις αναστηλωτικές επεμβάσεις

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE USE OF WOOD AS ARCHITECTURAL FEATURE IN THE PALACE OF KNOSSOS, THROUGH THE DOCUMENTATION OF THE RESTORATION WORKS

The distinctive rubble wall reinforcement system, based on the use of wooden beams, during the Neopalatial period was replicated by Sir A. Evans and his collaborators in all the reconstructed areas of the palace of Knossos. This replication was in accordance with the data collected and documented during the excavation of the monument.

Generally, the use of wood in the restoration of the palace by Sir A. Evans was not by imitating the ancient material, but through an interpretative rendition of its use. The excavator of the palace did not want to imitate the past but to give the elements of the original construction. At the same time, he wanted the restoration to be distinct, making a clear separation between the ancient materials and the new.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: αυθεντικά στοιχεία μινωικής αρχιτεκτονικής, ξύλο, ανάκτορο Κνωσού, βασικό δομικό στοιχείο, αναστήλωση Sir A. Evans, επεμβάσεις υπό τον Ν. Πλάτωνα, τρόποι απόδοσης του ξύλου

Η μελέτη των επεμβάσεων συντήρησης και αποκατάστασης των μνημείων είναι τόσο σημαντική όσο και εκείνη των δομικών τους στοιχείων ή των διαφορετικών κατασκευαστικών τους φάσεων. Εξίσου ενδιαφέρουσα είναι η άντληση πληροφοριών που αφορούν την καταγραφή αυθεντικών στοιχείων της μινωικής αρχιτεκτονικής, όπως αυτά τεκμηριώθηκαν ανασκαφικά και ακολούθως κατασκευάστηκαν στο ανάκτορο της Κνωσού από τον Sir A. Evans και τους συνεργάτες του στο πλαίσιο της αναστήλωσης και αποκατάστασής του.

Βασικό δομικό στοιχείο του μινωικού ανακτόρου, που εξασφάλιζε τη μέγιστη δυνατή αντοχή του στους σεισμούς, ήταν το ξύλο. Σε μια προσπάθεια όχι μόνο να προστατευθούν και να αποκατασταθούν τμήματα του μνημείου, αλλά και να αποδοθεί η αρχική μορφή τους, ο Sir A. Evans και οι συνεργάτες του χρησιμοποίησαν το συγκεκριμένο υλικό και στην αναστήλωση, κυρίως σε εκείνη της πρώτης φάσης (πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο). Τα περισσότερα από τα ξύλα αυτά δεν σώζονται σήμερα, καθώς αντικαταστάθηκαν με σιδηροδοκούς ή σκυρόδεμα κατά τη δεύτερη φάση των επεμβάσεων (Εικ. 1).

Το ξύλο στο πλαίσιο της πρώτης αναστήλωσης του ανακτόρου της Κνωσού χρησιμοποιήθηκε με δύο τρόπους: αφενός νέα ξυλεία αντικατέστησε τα αυθεντικά ξύλινα στοιχεία της μινωικής

Εικ. 1. Ανάκτορο Κνωσού, «Βόρεια Δεξαμενή Καθαρμών».

κατασκευής, τα οποία είχαν απανθρακωθεί, και αφετέρου νέες ξύλινες δοκοί χρησιμοποιήθηκαν ως πρόσθετη δομική στήριξη (Εικ. 2, 3).

Το τυπικό σύστημα ενίσχυσης με ξύλα της αργολιθοδομής των νεοανακτορικών κτηρίων αποκαταστάθηκε από τον Sir A. Evans μόνο στους πλήρως αναστηλωμένους χώρους του μνημείου. Πράγματι, μεταλλικές δοκοί ή οπλισμένο σκυρόδεμα αποδίδουν το σύστημα αυτό στις θέσεις όπου υπήρχαν δοκοί ανωφλίων και δαπέδων, που στεγάζουν ισόγειους χώρους και δημιουργούν ορόφους (Εικ. 4, 5). Αντίθετα, στις μινωικές τοιχοδομίες, στις οποίες δεν στηρίζονται φέροντα στοιχεία ή αναστηλωμένα τμήματα, οι εγκοπές που σώζονταν για την τοποθέτηση των ξύλων διατηρήθηκαν ακέραιες. Η σφράγισή τους

Εικ. 2. Ανάκτορο Κνωσού, «Ανατολικός – Δυτικός Διάδρομος». Αποκατάσταση του ξύλινου συστήματος ενίσχυσης της αναστηλωμένης τοιχοδομίας.

Εικ. 3. Ανάκτορο Κνωσού, ξύλινα υποστυλώματα στον «Ανατολικό – Δυτικό Διάδρομο».

Εικ. 4. Ανάκτορο Κνωσού, χώρος των Εργαστηρίων. Αποκατάσταση του ξύλινου συστήματος ενίσχυσης της αναστηλωμένης τοιχοδομίας.

Εικ. 6. Ανάκτορο Κνωσού, «Δυτικές Αποθήκες III-VII». Διακρίνονται οι εγκοπές τοποθέτησης του ξύλου.

Εικ. 5. Ανάκτορο Κνωσού, «Ανατολικός – Δυτικός Διάδρομος». Αποκατάσταση του ξύλινου συστήματος ενίσχυσης της αναστηλωμένης τοιχοδομίας.

με αργούς λίθους και τσιμεντοκονία (Εικ. 6, 7) έγινε αργότερα κατά τις εργασίες της δεκαετίας του '50 υπό τον Έφορο Ν. Πλάτωνα (Κνωσός 2000-2008, 132-151).¹

Το ξύλο χρησιμοποιήθηκε ευρέως στις πρώτες αποκαταστάσεις του ανακτόρου της Κνωσού. Στο «Μεγάλο Κλιμακοστάσιο», το 1901, στερεώθηκε με ξύλινα υποστυλώματα η 3η κλίμακα υπό την επίβλεψη του αρχιτέκτονα Th. Gyfe. Όμως το 1905 τα ξύλα αυτά είχαν ήδη καταστραφεί και τα αρχαία τμήματα κινδύνευαν με κατάρρευση.

Εικ. 7. Ανάκτορο Κνωσού, «Δυτικές Αποθήκες III-VII». Διακρίνεται η εγκοπή τοποθέτησης του ξύλου, μετά την αφαίρεση της παλαιάς σφράγισης.

¹ Σημαντικά στοιχεία που αφορούν την κατασκευή και χρήση του κατακόρυφου, του οριζόντιου και του εγκάρσιου ξύλου ενίσχυσης των μινωικών τοιχοδομιών, εντοπίστηκαν στο πλαίσιο των πρόσφατων εργασιών συντήρησης-αποκατάστασης (Γ' ΚΠΣ, ΕΣΠΑ, 2000-2015), οπότε αφαιρέθηκε η νεότερη αυτή επέμβαση.

Εικ. 8. Ανάκτορο Κνωσού, αποκατάσταση του «Μεγάλου Κλιμακοστασίου», 1905.

Τη νέα αποκατάστασή τους ανέλαβε ο αρχιτέκτονας Ch. Doll. Τα ξύλινα υποστυλώματα αντικαταστάθηκαν από κίονες, κατασκευασμένους από πωρόλιθο, που τοποθετήθηκαν στη θέση των ξύλινων μινωικών. Στα επιστύλια τοποθετήθηκαν σιδηροδοκοί, που στήριζαν τα θωράκια, οι οποίες μάλιστα καλύφθηκαν με ξύλο για να προσεγγίζουν τη μινωική κατασκευή, αλλά και να διακρίνονται από αυτήν ως νέα επέμβαση (Εικ. 8). Με ανάλογο τρόπο αναστηλώθηκε και το «Μέγαρο της Βασίλισσας» (Εικ. 9).

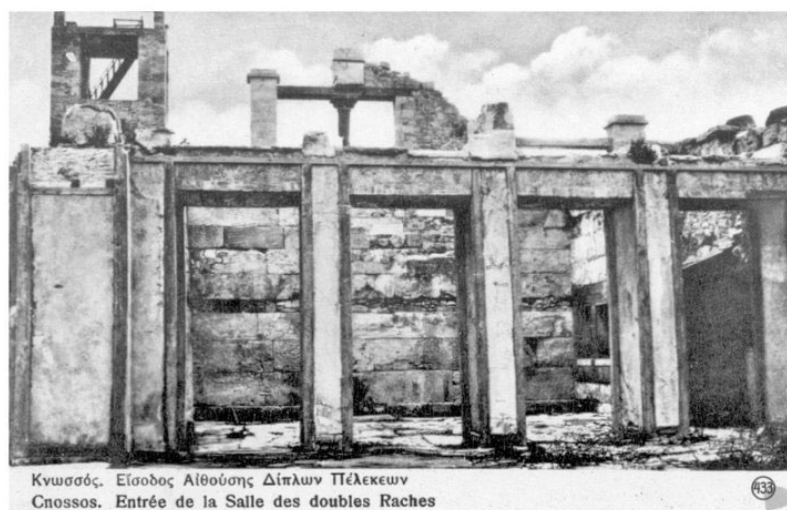
Εικ. 9. Ανάκτορο Κνωσού, «Μέγαρο Βασίλισσας». Αποκατάσταση του ξύλινου συστήματος ενίσχυσης της αναστηλωμένης τοιχοδομίας.

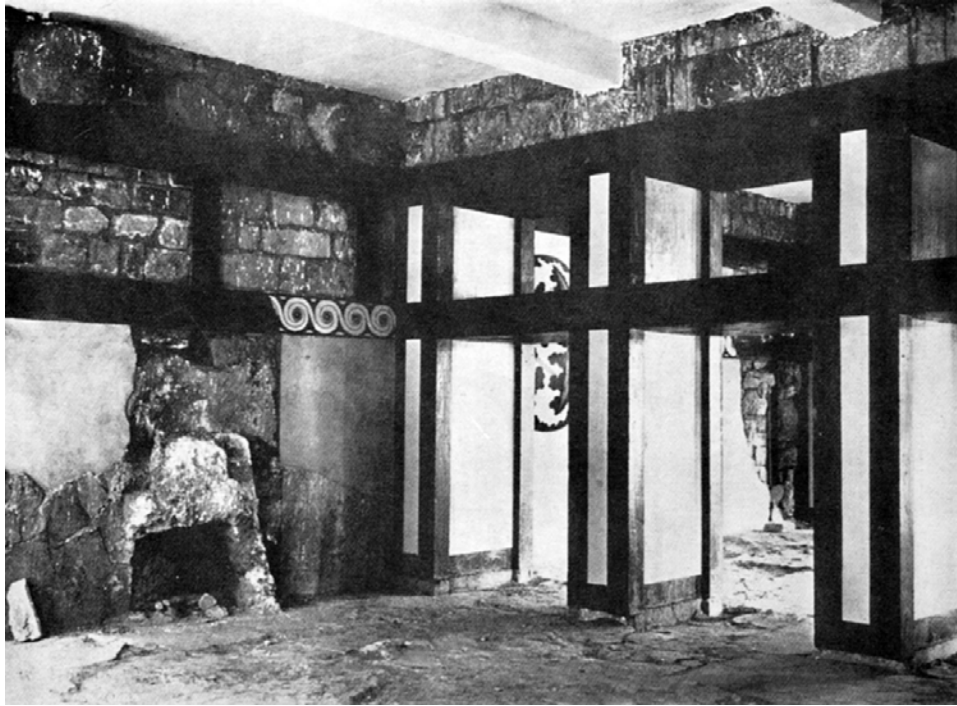
Εικ. 10. Ανάκτορο Κνωσού, «Αίθουσα των Διπλών Πελέκεων». Διακρίνονται τα ξύλινα υποστυλώματα πάνω στις λίθινες βάσεις ενίσχυσης της αναστηλωμένης τοιχοδομίας.

Όταν ανασκάφηκε το 1901 η «Αίθουσα των Διπλών Πελέκεων», τοποθετήθηκαν επίσης ξύλινα υποστυλώματα υπό τον Th. Fyfe προκειμένου να αποκατασταθούν οι λίθινες βάσεις των πεσσών του ανώτερου ορόφου (Εικ. 10). Θεωρήθηκε υλικό κατάλληλο και εύκολο στη χρήση, με το οποίο μπορούσαν να διατηρηθούν τα αρχιτεκτονικά στοιχεία στην αρχική τους θέση, εφόσον μάλιστα συνεχιζόταν η ανασκαφή.

Τα υποστυλώματα αυτά αργότερα αντικαταστάθηκαν από άλλα, επίσης από ξύλο, τα οποία γέμισαν με αργολιθοδομή και τοποθετήθηκαν πάνω στις υφιστάμενες μινωικές λίθινες βάσεις του ισογείου. Είναι πραγματικά εντυπωσιακό το γεγονός ότι η συγκεκριμένη αποκατάσταση αναπαρήγαγε τον μινωικό τρόπο κατασκευής των πεσσών των θυρών και μάλιστα με ένα υλικό όμοιο με το αυθεντικό, το ξύλο (Εικ. 11).

Εικ. 11. Ανάκτορο Κνωσού, «Αίθουσα των Διπλών Πελέκεων». Διακρίνονται τα ξύλινα υποστυλώματα με αργολιθοδομή πάνω στις λίθινες βάσεις τους.

Εικ. 12. Ανάκτορο Κνωσού, «Αίθουσα των Διπλών Πελέκεων». Πολύθυρο πριν τις εργασίες αποκατάστασης της δεκαετίας του 1950.

Ωστόσο ο συγκεκριμένος τρόπος αναστήλωσης σύντομα διαπιστώθηκε ότι δεν μπορούσε να αποτελέσει μόνιμη λύση λόγω της ευαισθησίας του υλικού και της μη αντοχής του σε συνθήκες εξωτερικού χώρου. Στο πλαίσιο αυτό οι πεσσοί των πολύθυρων και των παραθύρων κατασκευάστηκαν με λίθους ή τούβλα. Ακολούθως στην πρώτη αποκατάσταση οι επιφάνειές τους καλύφθηκαν με ξύλα, που αργότερα αντικαταστάθηκαν με χρωματισμένο επίχρισμα. Πράγματι με κιτρινωπό χρώμα δηλώνονταν τα κατακόρυφα και τα οριζόντια εγκάρσια ξύλα πάνω στις λίθινες βάσεις τους, αποδίδοντας έτσι ζωγραφικά και με ακρίβεια τον μινωικό τρόπο κατασκευής: ξύλα στα τέσσερα άκρα, τα οποία γέμιζαν με αργολιθοδομή (Εικ. 12). Αντίθετα οι λεπτομέρειες απόδοσης της επιφάνειας του ξύλου στις κατασκευές αυτές με έντονα φυσιοκρατικό τρόπο, στοιχείο που αναμφίβολα χαρακτηρίζει το ανάκτορο της Κνωσού και εντυπωσιάζει τους επισκέπτες, το οποίο διαπιστώθηκε πρόσφατα ότι οφείλεται στις επεμβάσεις της δεκαετίας του '50 (Εικ. 13) υπό τον Έφορο Ν. Πλάτωνα.²

Λαξευτοί ανακατασκευάστηκαν όλοι οι ελεύθεροι και ενσωματωμένοι στους τοίχους μινωικοί πεσσοί, οι οποίοι στην αρχική κατασκευή τους είχαν επίσης ξύλινο σκελετό και αργολιθοδομή πάνω στις λίθινες βάσεις τους. Ο τρόπος αυτός κατασκευής αναμφίβολα είχε

² Προκειμένου να τεκμηριωθεί ο τρόπος και τα υλικά με τα οποία αποδόθηκαν με ζωγραφικό τρόπο οι επιφάνειες του ξύλου μελετήθηκαν αντιπροσωπευτικά δείγματα υλικού. Οι χημικές και ορυκτολογικές αναλύσεις έγιναν στα εργαστήρια μοριακής φασματοσκοπίας και περιθλασιμετρίας ακτίνων Χ του τμήματος Χημείας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής είναι υπό δημοσίευση στα *Πρακτικά του 4ου Συνεδρίου για το Αρχαιολογικό Έργο στην Κρήτη*: Ελισάβετ Μ. Καβουλάκη, Ιωάννης Ε. Γραμματικάκης, Κωνσταντίνος Δ. Δημάδης, Α. Cabeza, L. Leon-Reina. «Τεκμηρίωση της χρήσης των χρωμάτων στην αποτύπωση αρχιτεκτονικών στοιχείων του ανακτόρου της Κνωσού μέσα από την αναστήλωση-αποκατάστασή του».

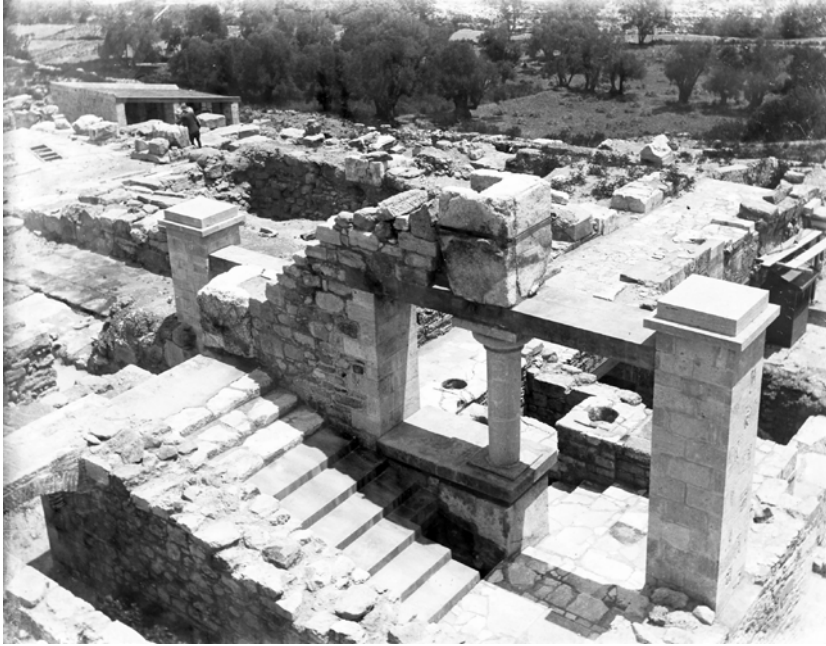

Εικ. 13. Ανάκτορο Κνωσού, «Αίθουσα των Διπλών Πελέκεων», 2017.

εντοπιστεί από τον Sir A. Evans κατά τις ανασκαφικές εργασίες. Ενδεικτικό, άλλωστε, είναι το γεγονός ότι στις πρώτες αποκαταστάσεις κατασκευάζονται με τρόπο όμοιο με τον μινωικό (Εικ. 14).

Εικ. 14. Ανάκτορο Κνωσού, «Μεγάλο Κλιμακοστάσιο», 1905.
Διακρίνεται η πρώτη αποκατάσταση πεσσού.

Εικ. 15. Ανάκτορο Κνωσού, «Μεγάλο Κλιμακοστάσιο», 1928. Διακρίνεται η αποκατάσταση των λαξευτών πεσσών.

Ωστόσο, τελικά επελέγη ένας ενιαίος τρόπος απόδοσης των αρχιτεκτονικών αυτών μελών με λαξευτή κατασκευή, που διακρίνεται με σαφήνεια από την αυθεντική μινωική (Εικ. 15, 16).

Είναι σαφές ότι η απόδοση του ξύλου στην κατασκευή του ανακτόρου της Κνωσού δεν έγινε με μίμηση του αρχαίου υλικού, αλλά με ερμηνευτική απόδοση της χρήσης του. Πρόκειται, δηλαδή, για μια απόδοση της αυθεντικής κατασκευής μέσω της αναστήλωσης. Γενικότερα, επιθυμία του Sir A. Evans και των συνεργατών του ήταν η αναστήλωση να μην αποτελεί απομίμηση του παρελθόντος, αλλά να δίδει τα στοιχεία της αρχικής κατασκευής και ταυτόχρονα να είναι διακριτή, κάνοντας σαφή διαχωρισμό των αρχαίων υλικών από τα νέα.

Εικ. 16. «Αίθουσα των Διπλών Πελέκεων», 2017. Διακρίνεται ο ελεύθερος λαξευτός πεσσός στο περιστύλιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ann Brown (1994), *Arthur Evans and the Palace of Minos*, Great Britain, Ashmolean Museum Oxford.
- Arthur Evans (1900-1903), "The Palace of Knossos Provisional Report of the Excavations of the year 1901", *BSA* vol. 7 (1900-1901), 1-20, *BSA* vol. 8 (1901-1902), 1-24, *BSA* vol. 9 (1902-1903), 1-153.
- Arthur Evans (1903-1904), "The Palace of Knossos", *BSA* vol. 10 (1903-1904), 1-62.
- Arthur Evans (1904-1905), "The Palace of Knossos and its Dependencies. Provisional Report for the year 1905", *BSA* vol. 11 (1904-1905), 1-26.
- Arthur Evans (1921-1935), *The Palace of Minos at Knossos*, vol. I-IV, London.
- Κνωσός 2000-2008, *Συντήρηση, Στερέωση και Ανάδειξη του ανακτόρου και του αρχ/κού χώρου* (2008), Ηράκλειο, ΥΠΠΟ, ΤΔΠΕΑΕ, Επιστημονική Επιτροπή Κνωσού.
- Τζόζεφ Αλεξάντερ Μαγκκιλιβραΐη (2002), *Μινώταυρος, Ο σερ Άρθουρ Έβανς και η Αρχαιολογία του Μινωικού Μύθου*, Αθήνα, Ωκεανίδα.
- Νικόλαος Πλάτων, (1949) «Η Αρχαιολογική κίνησης εν Κρήτη κατά το έτος 1949», *Κρητικά Χρονικά Γ'*, 591-592.
- Νικόλαος Πλάτων, (1953) «Η Αρχαιολογική κίνησης εν Κρήτη κατά το έτος 1953», *Κρητικά Χρονικά Ζ'*, 479-481.
- Νικόλαος Πλάτων (1954), «Η Αρχαιολογική κίνησης εν Κρήτη κατά το έτος 1954», *Κρητικά Χρονικά Η'*, 506-509.
- Νικόλαος Πλάτων, (1955) «Η Αρχαιολογική κίνησης εν Κρήτη κατά το έτος 1955», *Κρητικά Χρονικά Θ'*, 553-555.
- Νικόλαος Πλάτων, (1956) «Η Αρχαιολογική κίνησης εν Κρήτη κατά το έτος 1956», *Κρητικά Χρονικά Ι'*, 405-422.
- Νικόλαος Πλάτων, (1959) «Η Αρχαιολογική κίνησης εν Κρήτη κατά το έτος 1959», *Κρητικά Χρονικά ΙΒ'*, 359-393.
- Joseph Shaw (1973), "Minoan Architecture: Materials and Techniques", *Annuario dell Scuola Archeologica di Athene e delle Missioni Italiane in Oriente*, vol. XLIX, Nuova Serie XXXIII (1971), Roma, Italy.
- Ελευθερία Τσακανίκα (2006), *Ο δομικός ρόλος του ξύλου στην τοιχοποιία του ανακτορικού τύπου κτιρίων της μινωικής Κρήτης*, Αθήνα.